

MATURITNÍ OTÁZKY

literatura

souhrn učiva
interpretace textu
testové úlohy
rady k maturitě

Miroslav Štochl
Lenka Bolcková

FRAGMENT

Maturitní otázky – Literatura

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy v edici:
Maturitní otázky – Český jazyk – e-kniha
Maturitní otázky – Matematika – e-kniha
Maturitní otázky – Angličtina – e-kniha
Maturitní otázky – Dějepis – e-kniha
Maturitní otázky – Zeměpis – e-kniha

Miroslav Štochl, Lenka Bolcková
Maturitní otázky – Literatura – e-kniha

Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Obsah

1.	ÚVOD	7
2.	LITERATURA STAROVĚKÁ	13
2.1	Nejstarší písemné památky starověku; antická literatura	13
2.2	Četli jste pozorně?	16
2.3	Interpretace textu	18
3.	LITERATURA STŘEDOVĚKÁ	20
3.1	Evropská literatura ve středověku	20
3.2	Česká literatura ve středověku	21
3.3	Četli jste pozorně?	25
3.4	Interpretace textu	27

4.	LITERATURA RENESANCE A HUMANISMU	29
4.1	Evropská literatura v období renesance	29
4.2	Česká literatura v období renesance a humanismu	31
4.3	Četli jste pozorně?	33
4.4	Interpretace textu	35
5.	LITERATURA BAROKA	37
5.1	Evropská literatura v období baroka	37
5.2	Česká literatura v období baroka	38
5.3	Četli jste pozorně?	39
5.4	Interpretace textu	41
6.	LITERATURA KLASICISMU, OSVÍCENSTVÍ A NÁRODNÍHO OBROZENÍ	43
6.1	Evropská osvícenská literatura	43
6.2	Literatura národního obrození	45
6.3	Četli jste pozorně?	47
6.4	Interpretace textu	49

7.	LITERATURA ROMANTISMU	51
7.1	Romantismus ve světové literatuře	51
7.2	Romantismus v české literatuře	54
7.3	Četli jste pozorně?	55
7.4	Interpretace textu	56
8.	LITERATURA 19. STOLETÍ	59
8.1	Realismus ve světové literatuře	59
8.2	Počátky českého realismu a domácí literatura II. poloviny 19. století	61
8.3	Četli jste pozorně?	65
8.4	Interpretace textu	67
9.	LITERATURA NA PŘELOMU STOLETÍ	69
9.1	Moderní literární směry ve světě	69
9.2	Moderní směry v české literatuře	70
9.3	Četli jste pozorně?	72
9.4	Interpretace textu	74

10.	LITERATURA PŘED II. SVĚTOVOU VÁLKOU A BĚHEM NÍ	77
10.1	Světová literatura meziválečného a válečného období	77
10.2	Česká literatura meziválečného a válečného období	80
10.3	Četli jste pozorně?	86
10.4	Interpretace textu	88
11.	LITERATURA PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE	91
11.1	Poválečná světová literatura	91
11.2	Česká poválečná literatura a kritika	94
11.3	Četli jste pozorně?	103
11.4	Interpretace textu	104
12.	ZÁKLADNÍ LITERÁRNÍ POJMY	107
13.	ČASOVÁ OSA	111
14.	JMENNÝ SEZNAM	112
15.	SEZNAM LITERÁRNÍCH POJMŮ	119
16.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	121

1. ÚVOD

Začátek je vždycky nejtěžší. Jak začít s přípravou na maturitu nebo třeba s psaním knížky, která vám tuto přípravu může usnadnit? My jsme si zkusili představit, jakou knížku bychom před maturitou sami rádi četli. Nejlepší jsou knížky přehledné, stručné a výstižné, proto budeme i my dodržovat při psaní jednotlivých kapitol tři základní pravidla:

Všechno pěkně popořádku

Všechny historické události – a to se samozřejmě týká i vzniku literárních děl – mají svou logickou posloupnost. Proto je nejlepší řadit je za sebou podle data vzniku, tedy podle chronologického pořádku. Stručný přehled literární historie ukazuje časová osa, kterou najdete v příloze. Dějiny české literatury si pak dobře představíte podle tohoto zjednodušeného členění do deseti období:

1. LITERATURA STAROVĚKÁ (od 4. tisíciletí př. n. l. do 5. století n. l.)
2. LITERATURA STŘEDOVĚKÁ (od 5. století do konce 15. století)
3. LITERATURA RENESANCE A HUMANISMU (od konce 15. století do začátku 17. století)
4. LITERATURA BAROKA (od začátku 17. století do konce 18. století)
5. LITERATURA KLASICISMU, OSVÍCENSTVÍ A NÁRODNÍHO OBROZENÍ (od konce 18. století do poloviny 19. století)
6. LITERATURA ROMANTISMU
7. LITERATURA 19. STOLETÍ
8. LITERATURA NA PŘELOMU STOLETÍ (od konce 19. století do roku 1918)
9. LITERATURA PŘED II. SVĚTOVOU VÁLKOU A BĚHEM NÍ (od roku 1918 do poloviny 20. století)
10. LITERATURA PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE (od roku 1945 do současnosti)

Od jednoduššího ke složitějšímu, od obecného ke konkrétnímu

Všechny kapitoly mají podobné uspořádání. Začínají osnovou, která obsahuje stručný přehled látky, základní jména a data. Následují název období a jeho trvání, typické literární směry, autoři a jejich díla.

Příklad:

MODERNÍ SMĚRY V ČESKÉ LITERATUŘE

- ◆ manifest České moderny (1895)
- ◆ představitel české dekadence (KAREL HLAVÁČEK, JIŘÍ KARÁSEK ZE LVOVIC), symbolismu (OTOKAR BŘEZINA), impresionismu (ANTONÍN SOVA)
- ◆ generace buřičů (FRANTIŠEK GELLNER, KAREL TOMAN, FRÁŇA ŠRÁMEK, VIKTOR DYK, STANISLAV KOSTKA NEUMANN)
- ◆ sociálně kritičtí autoři (PETR BEZRUČ)
- ◆ próza na přelomu století (VILÉM MRŠTÍK, KAREL MATĚJ ČAPEK-CHOD, ANNA MARIE TILSCHOVÁ, JOSEF KAREL ŠLEJHAR, FRÁŇA ŠRÁMEK, RŮŽENA SVOBODOVÁ, BOŽENA BENEŠOVÁ, VIKTOR DYK)
- ◆ spirituálně orientovaní autoři (JAKUB DEML)
- ◆ drama (ALOIS a VILÉM MRŠTÍKOVÉ, FRÁŇA ŠRÁMEK, VIKTOR DYK)
- ◆ literární věda (FRANTIŠEK XAVER ŠALDA)
- ◆ německy psaná literatura (FRANZ KAFKA, GUSTAV MEYRINK, RAINER MARIA RILKE)

Stručně a jasně

Výklad, který následuje po osnově, rozvíjí její body čtivější formou. Je stručný a přehledně členěný.

Příklad:

Na přelomu století vzniká řada *moderních literárních* (nebo vůbec uměleckých) *směrů*, které reagují na do té doby převažující *realismus*. Jejich společným znakem je podobně jako v případě romantismu *individualismus* – přesvědčení o soběstačnosti a nezávislosti každého lidského jedince, *pesimismus* – nespokojenost s postavením individua ve společnosti doby konce století (francouzsky *fin de siècle*), *sensitivnost* – důraz na smyslové vnímání. Snahou umělců je tvorba čistého umění – *lartpoulartismus*. Centrem *modernismu*, jak jsou tyto směry někdy souborně nazývány, se stala Francie. Autoři poezie, hanlivě zvaní *prokletí básníci*, tvoří převážně básně v próze a užívají volný verš. Za zakladatele volného verše je považován americký básník **Walt Whitman** (1819–1892). Hlavními uměleckými směry konce století jsou *dekadence*, *symbolismus* a *impresionismus*.

Protože víme, že někdo má dobrou paměť na jména a data, zatímco jiného baví spíš rozbor literárních textů, rozhodli jsme se každou kapitolu doplnit krátkou ukázkou z díla, která vám přiblíží literární styl daného období. Lze ji použít i k vysvětlení některých teoretických pojmů. Úryvek doplňujeme vzorovou interpretací (tedy rozbořem) a komentářem.

Příklad:

Kromě dekadentů, symbolistů a impresionistů je pro literaturu přelomu století příznačný také vznik *generace buřičů*. Jejím příslušníkům byl blízký bohémský, zahálčivý život. Umělecký i životní postoj buřičů je spojen s anarchismem, společenskou kritikou, satirou a vzdorem vůči dobovému měšťáctví a pokrytectví. Platí to pro sbírky *Torzo života* (1902) a *Melancholická pouť* (1906) **Karla Tomana** (1877–1946) i dílo **Františka Gellnera** (1881–1914): *Po nás ať přijde potopa* (1901) a *Radosti života* (1903).

Výchozí text pro interpretaci a rozšiřující úlohy:

PO NÁS AŤ PŘIJDE POTOPA!

Vy dobří hoši, jenž jste vyšli bořit
se vzdorem v srdcích, s pěstí sevřenou,
co lidstvu nové ráje chcete stvořit,
vám zpívám píseň na rozloučenou.

Můj vzdor se zchladil volnou sprchou času,
rez s pochvou srostil meče rukojetí.
Brutální, zpěvnou, lehkovážnou chasu
v mém srdci jsem si zamiloval teď.

Mí přátelé se v sympoziích baví,
by zase zítra klesli do bídy.
Navečer z loží zvedajíce hlavy
se v duchu těší: Diem perdidí.

Se zbožnou úctou nelíbají holku,
je nevábí zpěv plodných samiček.
V kavárnách nočních u politých stolků
jsou rytíři pochybných dámiček.

Mám za přátele marnotratné muže.
Z nás každý rád svou hřivnu zakopá.
My do svých vlasů vplétáme si růže,
a po nás – –! Což – ať přijde potopa!

/František Gellner/

Proved'te interpretaci úryvku:

1. Které z následujících tvrzení o básni *Po nás ať přijde potopa!* ze stejnojmenné sbírky není pravdivé?
  - A) Báseň se svým výrazivem i rýmem podobá šansonu, kupletu.
  - B) Kvůli řetězení obrazných pojmenování působí verše melodicky.
  - C) Mluvčí básně se ironicky vysmívá všem ideálům a konvencím.
  - D) Verše mají pravidelný rytmus a neobsahují náročné rýmy.

2. Jaké je celkové vyznění básně?
  - A) nadějně
  - B) patetické
  - C) radostné
  - D) trpké

3. Který z následujících kompozičních prvků se uplatňuje v básni?
  - A) gradace děje
  - B) nedořečenost
  - C) překvapivá pointa
  - D) sarkasmus

Na jednoduchých cvičných úkolech v závěru každé kapitoly si pak můžete sami vyzkoušet, jak dobře se v látce vyznáte.

Příklad:

1. Který z následujících autorů nepatří mezi tzv. prokleté básníky?
  - A) Charles Baudelaire
  - B) Stéphane Mallarmé
  - C) Paul Verlaine
  - D) Walt Whitman

2. Který umělecký směr zachycuje neopakovatelný dojem zprostředkovaný smysly?
  - A) dekadence
  - B) impresionismus
  - C) lartpoulartismus
  - D) symbolismus

3. Kterou z následujících charakteristik se nevyznačuje poezie generace buřičů?
  - A) deziluzivní a kritický pohled na společnost
  - B) jednoduchost výrazu založeného na písňové formě
  - C) vysoká stylizovanost plná abstraktních pojmů
  - D) vzpoura proti konvencím, autoritám, společnosti

Modelová interpretace:

Báseň *Po nás ať přijde potopa!* ze stejnojmenné Gellnerovy básnické sbírky je ukázkou buřičské poezie. Autor skrze lyrického mluvčího dává už názvem básně na vědomí svou filozofii – žít dneškem, nemyslet na budoucnost a užívat si. Gellner vkládá do básně osobní prožitky, které dokládají odpor vůči ideálům, oficiální společnosti, zároveň také ukazují prázdnotu a nenaplněnost života. Autor nemilosrdně ironizuje všechny hodnoty, své přátele i sám sebe. Láska zde není prociťtělá, je hořká a úplatná. Tělesná láska se odehrává v náručí nevěstek. Atmosféru ulice i nočních kaváren, které tvoří scenerii básně, dokládají věcná pojmenování. Řeč ulice ukazuje bez přetvářky realitu autorova života. Báseň je tvořena jednoduchými čtyřveršími a pravidelnými, nehledanými rýmy. Jednoduchostí výrazu, pravidelným rýmem i revoltním obsahem se podobá popěvku, kupletu.

Ještě několik poznámek a užitečných rad

V případě, že není známé datum vzniku některého díla nebo narození (případně úmrtí) autora, údaj prostě schází nebo je nahrazený otazníkem. Je-li v závorce za titulem díla uveden cizojazyčný název, pak je to název originální.

I když jsme se ve všech kapitolách snažili zachovat jednotné členění na prózu, poezii, drama a literární kritiku, existují pomezí žánry (třeba veršované drama), které nelze jednoznačně začlenit. V některých dobách byly nedílnou součástí literární produkce naučné (právnícké, mravokárné, přírodovědné, cestopisné) spisy, proto je v přehledu také uvádíme. Literární teorie a kritika se v podobě, v jaké ji známe dnes, ustanovila a prosadila až na přelomu 19. a 20. století, proto ji v samostatných oddílech uvádíme až od kapitoly 2.7.

Přihlédli jsme rovněž k tomu, že v určitém období se některé žánry neprosadily nebo vůbec nerozvinuly. V takových případech nedodržujeme řazení podle žánrů, ale upřednostňujeme chronologii, dělení na latinsky a česky psanou literaturu apod. V moderní literatuře slučujeme autory dle příslušnosti k uměleckým směrům, skupinám a hnutím.

Úseky literárního vývoje na sebe navazují, takže na sebe navazují i naše kapitoly – celkový přehled dějin literatury najdete v příloze. Zároveň platí, že vývoj naší literatury navazuje na vývoj literatury světové.

***Příklad:** Představitelé moderních básnických směrů přelomu 19. a 20. století u nás byli inspirováni poezií prokletých básníků.*

Historické etapy vývoje literatury u nás sice souvisejí s vývojem literatury ve světě, nikdy se s ním však úplně nekryjí. Nejrůznější umělecké a literární směry k nám zpravidla dorazily až s několikaletým zpožděním (výjimkou je třeba ryze český poetismus), některé se v našem prostředí nerozvinuly téměř vůbec (například renesanční umění).

Stejně jako je tomu všude ve světě, máme i v naší literatuře některé autory, jejichž tvorba jako by předběhla svou dobu. Dílo takových originálních autorů je pak obtížné jednoznačně zařadit.

***Příklad:** Jan Amos Komenský je v některých příručkách uváděn jako představitel období dozrávání humanismu, jindy zase jako barokní autor.*

Celými dějinami literatury procházejí charakteristické postavy a motivy.

***Příklad:** S Donem Quijotem se můžeme setkat nejen v Cervantesově románu, ale také například v dramatu Zmoudření Dona Quijota od Viktora Dyka, představitele generace buřičů.*

Také tyto postavy a motivy ukazují nejrůznější souvislosti mezi díly a historickými epochami, ale mohou se stát i základem pojmenování některé obecné lidské vlastnosti (říká se např. švejkovat, být donkichotem, donchuanem apod.). Nové literární zpracování určitého motivu může být ve vztahu k dřívějšímu například parodické.

***Příklad:** Divadelní hra J. Svěráka a L. Smoljaka Dlouhý, Široký a Krátkozraký je parodií známé pohádky.*

Ani literatura jako celek není nezávislá. Pokud se zajímáte třeba o výtvarné umění, mohou vám jeho dějiny a styly připomínat historii literatury.

***Příklad:** Impresionismus se kromě literatury projevil i ve výtvarném umění, hudbě nebo divadelní režii.*

Literatura úzce souvisí také s filozofií, estetikou, lingvistikou apod.

***Příklad:** Autoři dekadentní literatury byli ovlivněni nihilismem, tedy filozofií nicoty Arthura Schopenhauera, jiní básníci té doby studovali zase například filozofický vitalismus Henriho Bergsona.*

Ačkoli by se někomu mohla zdát literární teorie zbytečná, je potřebná k rozboru, interpretaci a kritice literárních děl. Jejich popis a hodnocení se nemůže omezovat jen na verdikt „dobré“, „špatné“. Literární dílo je složitý útvar, k jehož úplnému popisu je třeba speciálních termínů, aby bylo možné odlišit zvláštnosti literatury od ostatních uměleckých druhů. Orientaci v literárněvědných termínech vám usnadní přehled základních pojmů, který najdete na konci knížky. S jeho pomocí snadno zjistíte místo, na kterém jsme způsob užití každého termínu podrobně vysvětlili.

Mezi termíny patří i názvy literárních útvarů a žánrů. Je dobré vědět, že většina literárních směrů má své typické útvary: v Homérově době byl obvyklý epos, Jan Hus psal kázání, moderní poezie se vyznačuje volným veršem, surrealističtí spisovatelé experimentovali s automatickými texty apod. Pokud si přečtete aspoň krátkou ukázkou z díla typického pro určité období nebo literární směr, snadněji si vybavíte jejich obecné znaky.

Nepamatujete-li si přesnou charakteristiku některého světového literárního díla, můžete se ji pokusit odvodit z toho, co platí o daném období v české literatuře, v umění, historii, politice a podobně.

Příklad: II. světová válka ovlivnila tehdejší evropskou literaturu, komunistická totalitní cenzura nedovolovala kritiku režimu v literatuře a tak dále.

I tady vám pomůže, když si přečtete nějakou dobovou ukázkou.

K pochopení historie i teorie literatury vám opravdu nejlépe pomůže četba. Pamatujte, že není ani tak důležité, co čtete, ale že vůbec čtete. Četba vám má přinášet především radost. Proto je dobré vybírat si knížky, které čtete s chutí a rozumíte jim. Je rozhodně lepší číst detektivky nebo komiksy než vůbec nic. Pokud vás čtení baví, sami si postupně vytvoříte vlastní čtenářský vkus, který vám pomůže při výběru další literatury a jejím hodnocení. Navíc je prokázáno, že četba zdokonaluje vyjadřovací schopnosti a používání spisovné řeči.

Četba má sice sloužit především jako zábava, stejně tak ale může vést k poučení. Literatura umí zprostředkovat mnohé exotické, nebezpečné a vzrušující zážitky nebo vás může inspirovat při jednání ve skutečném životě. Svým způsobem lze literaturu chápat i jako dokument dané doby.

Učit se ale neznamena jen tak si číst! K tomu, abyste se učili efektivně, je potřeba zvolit určitý systém. Pro učení si vyhraďte pravidelný čas a místo, kde vás nebude nikdo rušit. Někdo se radši chodí učit do parku, někdo zůstane doma a pustí si k učení příjemnou hudbu. Stejně jako pan Svátek ve filmu Marečku, podejte mi pero! můžete i vy při přemýšlení (učení) třeba chodit. Pokud vám to ale nevyhovuje, najdete si pohodlnou židli nebo postel.

S učením je vždycky lepší začít dřív a vědomosti přibírat průběžně. Za předmaturitní víkend se vám nepodaří vstřebat 200 stran učiva.

Když jste unavení, do učení se nenuťte – někdy to prostě nejde a je lepší jeden den vynechat. Je dobré si stanovit motivační odměnu – například po skončení učení vyrazit do kina. Při studiu průběžně pijte, odpočívejte, relaxujte – zvýší to vaše soustředění. Můžete to dělat třeba jako Leonardo da Vinci – ten vždycky tři hodiny pracoval nebo studoval a hodinu spal.

Nejdůležitější údaje a informace samozřejmě zvýrazňujeme, můžete si je ale sami odlišit různými barvami. Pokud se vám zdá podtrhávání v textu nepřehledné, je lepší si pořizovat výpisky do zvláštního sešitu. Látku si po kratších částech průběžně opakujte. K tomu vám pomohou testy, které obsahuje každá kapitola. Nestyďte se a nechte se vyzkoušet od kamaráda, sourozence nebo rodičů.

Kromě učení můžete při přípravě na maturitu použít některé finty. Pokud ještě není pozdě, začněte projevovat zájem o literaturu před učitelem. Pokud bude vědět, co čtete, určitě se vás na to u maturity zeptá! Buďte iniciativní a sbírejte postřehy, které se vztahují třeba k dílům, jež zrovna probíráte. Existují jistě lepší věci, než je šprtání, uvědomte si ale, že tahle jednorázová časová investice se vyplatí.

Pokud jste naši knížku přečetli pozorně celou, máte úplnou představu o dějinách literatury i nejdůležitějších teoretických pojmech. Před zkouškou si v bodech vypište, na co si vzpomenete. Tuto osnovu pak při zkoušce vyplníte „omáčkou“. Spousta věcí vyplývá ze samotného zadání: jestli znáte francouzštinu, můžete například ze zadání *Moderní básnické směry fin de siècle* odvodit, že jsou to směry ve francouzské poezii na přelomu století. A protože jsou to směry moderní, nebude to jistě literatura z přelomu 12. a 13. století. Podobně ze slova *futurismus* poznáte, že je to umělecký směr, který se nechal inspirovat převratnými vědeckými vynálezy a budoucností. V souvislosti s *buřiči* vás napadne, že to byli spisovatelé orientovaní anarchisticky, zatímco v dílech představitelů *katolické literatury* se obvykle vyskytovaly náboženské motivy. Myslete tedy v souvislostech! Pokud vás k zadanému literárnímu směru nebo období nic nenapadne, vzpomeňte si, co mu předcházelo nebo následovalo po něm. Literární dějiny fungují v zásadě jako střídání protichůdných tendencí. Neunikne vám, že moderní básnické směry mají blízko k romantismu. Jsou charakteristické svým pesimismem, individualismem a sensitivností, protože reagují na předcházející realismus, který byl zase reakcí na romantismus a tak podobně. Obecně v historii literatury pozorujeme trendy, které lze chápat jako *romantické* (středověká rytířská a dvorská poezie, baroko, sentimentalismus, romantismus a moderní směry konce 19. století), a trendy, které jsou svou povahou spíše *realistické* (humanismus, klasicismus, proletářská poezie, naturalismus a realismus).

Součástí úspěšného zvládnutí maturity je i schopnost interpretovat, rozebrat text a projevit vlastní úsudek. Věřte nebo ne, schopnost porozumět textu má každý z nás – obvykle bývá jen problém správně se vyjádřit! Při interpretaci textu neztrácejte rozvahu. Podle toho, jestli rozebíráte poezii nebo prózu, použijte správné teoretické kategorie. Pokud si nevzpomenete na názvy všech pojmů, klidně se zkuste vcítit do autorova záměru a popište vlastními slovy všechno, co vás napadne.

Nestresujte se zbytečně! I když je maturita důležitá, pamatujte, že už ji zvládly stovky a tisíce maturantů před vámi.

Hodně štěstí!

2. LITERATURA STAROVĚKÁ

JAK POUŽIT BIBLI

2.1 Nejstarší písemné památky starověku; antická literatura

- ◆ starověká literatura v Mezopotámii (Epos o Gilgamešovi), Egyptě (Kniha mrtvých), Izraeli (Bible), Indii (Rgvédasanhita, Mahábhárata, Rámájana; KÁLIDÁSA), Číně (Š-ťing, I-ťing; KONFUCIUS, LAO-C') a Arábii (Korán)
- ◆ řecká antika: poezie (HOMÉR, SAPFO, ANAKREON), bajka (EZOP), drama (AISCHYLOS, SOFOKLES, EURIPIDES, ARISTOFANES)
- ◆ římská antika: poezie (CATULLUS, VERGILIUS, OVIDIUS, HORATIUS, LUCRETIUS, MARTIALIS), próza (PETRONIUS), rétorika (CICERO), drama (PLAUTUS, SENECA)

Historie:

Starověk spadá do časového rozmezí od 4. tisíciletí před naším letopočtem do 5. století našeho letopočtu. Vzniku původních literárních děl v podobě, v jaké je známe nyní, předcházelo dlouhé období tradování příběhů formou zpěvů a vyprávění. Nejběžnějšími předliterárními útvary byly písně a báje, které se postupně vyvinuly až do dnešní poezie a prózy. Události líčené v písních, bájích a starověkých eposech zachycují *mýty* – obrazné příběhy o pradávých bozích a civilizacích. První literární záznamy byly pořizovány na zdi chrámů, na speciální desky, později na papýrové svitky.

Nejstarší starověké literární památky spadají do 4. tisíciletí před naším letopočtem. V prostředí národa Sumerů, který sídlil v Mezopotámii (dnešní Irák), vznikl *Epos o Gilgamešovi* líčící dobrodružství bájného sumerského vládce. Sumerům je přičítán také vynález obrázkového a klínového písma.

Souběžně se sumerským obrázkovým písmem vznikly v Egyptě hieroglyfy. Jednou z nejstarších egyptských památek je *Kniha mrtvých*.

Hieroglyfy – staroegyptské obrázkové písmo.

Základní knihou křesťanské věrouky a asi nejznámější literární památkou vůbec je *Bible*. Původní *Svaté písmo*, jak bývá Bible někdy nazývána, sestávalo jen z hebrejsky psaného *Starého*

Žalm – původní název pro modlitbu.

Epika – druh poezie (nebo prózy), který spočívá ve vyprávění nějakého děje či konkrétní události.

Lyrika – druh poezie, jehož podstatou není vyprávění děje, ale např. líčení osobních pocitů a myšlenek, přírody, vztahu k bohu atd.

Legenda – literární útvar, který se rozšířil zejména v období středověku. Obvyklým námětem legend je život světců. Byly psány prózou i ve verších.

Epos (epopej) – rozsáhlá epická veršovaná skladba, která obvykle čerpá látku z mytologie. Ve starověku byl rozšířený hlavně hrdinský epos.

zákona. Starý zákon tvoří tři oddíly: *Pět knih Mojžíšových* o počátku světa, *Knihy proroků* o historii Izraele a *Žalmy*. Jednotlivé oddíly obsahují epická vyprávění i lyriku.

Starý zákon byl v 1. a 2. století doplněn křesťany o řecky psaný *Nový zákon*. Ten obsahuje *evangelia* (líčí život Krista), *skutky apoštolů* (Kristových žáků), *epistol* (listy apoštolů) a *Apokalypsu* (Janovo zjevení oznamující zánik světa).

Do 2. tisíciletí před n. l. spadají také indické naučné spisy zvané *védy*. K dochovaným védám patří například *Znalost chvalozpěvů* (*Rgvédasanhita*). Vědy byly napsány indickým prajazykem, tzv. sanskrtem. Staroindickou mytologií zprostředkovávají i eposy *Mahábhárata* a *Rámájana* ze 4. století před n. l. Zhruba do 4.–5. století pak spadá tvorba největšího starověkého indického básníka **Kálidásy**.

Ranou čínskou literaturu zastupuje *Knih písni* (*Š-ťing*) a *Knih proměn* (*I-ťing*) – obě vznikly pravděpodobně už ve 2. tisíciletí před n. l. Starověkou čínskou moudrost shrnují spisy z pomezí etiky a filozofie. Autory byli **Konfu-cius** (551–497 před n. l.) a **Lao-c'** (570–490 před n. l.).

I když základní text muslimské víry, svatá kniha zvaná *Korán*, vznikl už ve starověké Arábii, známé je až jeho vydání ze 7. století n. l. Korán obsahuje nejen příkázání a zákony, ale také *legendy*.

Řecká literatura

Antické řecké umění a myšlení lze považovat za základ celé evropské kultury. K antickým ideálům krásy a vznešenosti se po čase znovu vrátila renesance či pozdější klasicismus. Významným antickým filozofem a zakladatelem idealistické filozofie byl **Platón** (427–348 před n. l.). Na něj navázal **Aristoteles** (384–322 před n. l.), který je kromě mnoha dalších děl autorem *Poetiky* – v tomto textu definoval základní principy literární tvorby.

Próza a poezie:

Nejstaršími literárními památkami antiky jsou **Homérov** eposy *Ilias* a *Odysea* z 8. století před n. l. V obou *eposech* Homér vylíčil události spojené s trojskou válkou.

V 6. století před n. l. nahradila epiku lyrika – dobovou milostnou lyriku zastupuje například tvorba básnířky **Sapfo** nebo **Anakreon**ov skladby o světských radovánkách, především milování a vínu (pro podobný druh básní se vžil název *anacreontská poezie*).

Významnými dobovými památkami 6. století před n. l. jsou také **Aisopov** (**Ezopov**) *bajky* – drobné příběhy, v nichž mají zvířata a věci lidské vlastnosti a jednají jako lidé; z bajek často plyne mravní ponaučení.

Drama:

Tragédie – drama, jehož námětem je neradostný výsledek střetu jedince s osudem nebo životní ztroskotání.

Komedie – drama, které líčí úsměvné, žertovné, komické příhody ze života.

Antické drama se vyvinulo z *dithyrambů*, zpěvů doprovázených tancem. Dějilo se na *tragédii* a *komedii*.

Složité rodinné vztahy, mocenské úklady a nešťastné lásky postihl v tragédii *Oresteia* **Aischylos** (525–456 před n. l.). **Sofokles** (480–406 před n. l.) vypočetnil v *Králi Oidípovi* vzpouru člověka proti bohům a osudu; na mravní a společenskou problematiku se pak soustředil i v tragédii *Antigona*. **Euripides** (480–406 před n. l.) ve své hře *Médeia* odvážně zkritizoval dobové poměry, vedle toho se mu také podařilo skvěle vystihnout psychologický profil hlavních postav.

Autorem komedie *Žáby*, v níž jsou zesměšňováni dramatikové Aischylos a Euripidés, je další významný řecký dramatik **Aristofanes** (446–385 před n. l.).

Římská literatura

Poezie:

Antickou římskou literaturou pokračuje tradice starší literatury řecké. V 1. století před n. l. tvořil svou lyriku například **Gaius Valerius Catullus** (87–54 před n. l.). Dodnes vydávanými díly jsou *Zpěvy pastýřské* a *Zpěvy rolnické*, v nichž **Publius Vergilius Maro** (70–19 před n. l.) mistrně vylíčil venkovskou idylu. Vergilius je rovněž autorem významného eposu *Aeneis*.

Náměty šťastného i nešťastného milování zužitkoval ve sbírkách *Žalozpěvy* a *Proměny* **Publius Ovidius Naso** (43 před n. l. – 18 n. l.). Převážně společenskou problematiku zpracovával ve své poezii **Quintus Horatius Flaccus** (65–8 před n. l.). V podobném duchu psal svou poezii také **Titus Lucretius Carus** (94–55 před n. l.). Specifickému literárnímu útvaru – *epigramům* – se věnoval ve své tvorbě **Marcus Valerius Martialis** (40–104 n. l.).

Epigram – krátká, výstižná báseň nebo průpovídka, která má kritický, satirický nebo útočný charakter.

Próza:

Nejnámějším dobovým prozaickým dílem je *Hostina u Trilmachiona*, fragment z románu *Satiricon*. Jeho autorem je **Gaius Petronius** (?–65 n. l.).

Svébytnou a značně rozšířenou dobovou disciplínou byla rétorika (řečnictví). Vyhlášeným autorem řady proslovů i řečníkem byl **Marcus Tullius Cicero** (106–43 před n. l.).

Román – rozsáhlý epický útvar s řadou postav, hlavní i vedlejší dějovou linií a podrobnými popisy.

Drama:

Komedie o hrnci, jejímž autorem je **Titus Maccius Plautus** (250–184 před n. l.), inspirovala Molièra, jednoho z největších dramatiků klasicismu. Jiným proslulým dramatikem římské antiky byl **Lucius Annaeus Seneca** (4 před n. l. – 65 n. l.). Jeho tragédie *Šílící Herkules*, *Faidra*, *Oidipus* nebo *Trójanky* však nebyly určeny pro divadelní představení, ale pro veřejný přednes.

Nové pojmy:

Epigram Epika Epos (epopej) Hieroglyfy Komédie Legenda Lyrika Román Tragédie Žalm

2.2 Četli jste pozorně?

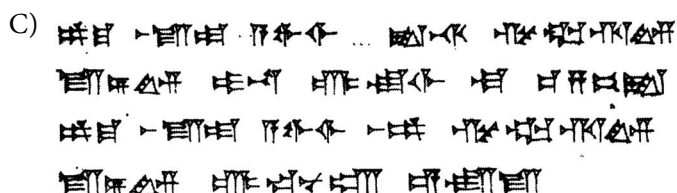
1. Která z následujících charakteristik starověké literatury **neodpovídá** skutečnosti?

- A) Do 4. tisíciletí před n. l. byly literární památky tradovány ústně.
- B) Nejstarší literární památky pocházejí od Sumerů z oblasti Mezopotámie.
- C) První literární památky se vyrábely do voskových a hliněných destiček.
- D) Žánry starověké literatury zachycující obrazné příběhy o bozích a civilizacích.

2. K ukázkám starověkých písem přiřadte jejich název:

- B) *Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἄχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἰωνοῖσί τε δαῖτα — Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή —,
ἔξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.*

- 1/ arabské písmo
- 2/ hieroglyfické písmo
- 3/ klínové písmo
- 4/ latinské písmo
- 5/ starořecké písmo

3. Jak se nazývá nejstarší dochovaný zlomek literární památky?

- A) Epos o Gilgamešovi
- B) Kniha písní
- C) Nový zákon
- D) Znalost chvalozpěvů

4. Který z následujících jazyků je původním jazykem Starého zákona?

- A) hebrejšтина
- B) latina
- C) řečtina
- D) sanskrt

5. Která z následujících částí nepatří do Nového zákona?
- apokalypsa
  - epištoly
  - evangelia
  - žalmy
6. Co jsou to vědy?
- naučné staroindické spisy psané sanskrtem
  - spisy shrnující starověkou čínskou moudrost
  - texty zachycující arabské legendy a zákony
  - základní náboženské texty křesťanské věrouky
7. Který z následujících autorů psal světské epické básně oslavující radovánky, milování a další požitky?
- Aischylos
  - Aisopos
  - Anakreon
  - Aristofanes
8. Kdo je autorem eposů Ilias a Odyssea?
- Ezop
  - Homér
  - Lao-c'
  - Sapfo
9. Který z následujících autorů napsal drama Antigona?
- Aischylos
  - Aristofanes
  - Euripides
  - Sofokles
10. Který z následujících autorů napsal knihu Proměny?
- Horacius
  - Ovidius
  - Petronius
  - Vergilius

Klíč k základním úlohám:

- C)
- A) 2 B) 5 C) 3
- A)
- A)
- D)
- A)
- C)
- B)
- D)
- B)

2.3 Interpretace textu

Výchozí text pro interpretaci a rozšiřující úlohy:

Zeus, jenž hromadí mraky, jí odpověď dával a pravil:
 „Budiž, jen spěchej a poštví naň kořistnou Athénu, která
 obzvlášť ve zvyku má jej krutými bolestmi deptat.“
 Pravil, i poslechla Héra, ctná bohyně bělostných loktů,
 bičem do koní švihla – ti ochotně letěli tryskem.
 Kam as do mlžné dálky muž dohlédne očima, který
 vysoko na hlídce sedí a dívá se na temné moře,
 takové dělalo skoky to řehotné spřežení božské.
 Když ale přijely k Tróji a k oběma proudícím řekám,
 tam, kde v jediný tok se Skamandros spojuje s Xanthem,
 tam pak zastaví Héra, ctná bohyně bělostných loktů,
 koně, ty vypráhne z vozu a hustou kol rozlije mlhu.
 Na břehu nebeskou píci jim Simoeis vytvořil k pastvě.
 Podobny holubům plachým svou chůzí, kráčely obě
 bohyně s velikou touhou být na pomoc achájským mužům.

Ale když přišly až tam, kde nejvíc a nejlepších mužů
 stálo a k zdatnému jezdcí se tlačili, k Diomédovi
 silnému, podobní lvům, co syrovým masem se živí,
 anebo divokým kancům, jichž síla je nezdočná, tam se
 zastaví Héra a vzkřikne, ta bohyně bělostných loktů,
 Stentoru s kovovým hlasem jsouc podobná, chrabrému reku,
 který zná zakřičet tak, jak jiných padesát lidí:
 „Hanba vám, bídné skety, vy Achájeci na pohled krásní!
 Dokavad do boje chodil náš Achilleus, hrdina jasný,
 nikdy před Skajskou bránu ven Trójané nevycházeli,
 neboť je vyděsil vždy sám Achillův obrovský oštěp,
 teď však u dutých lodí již bojují, daleko z města!“

/Homér, Ilias/

Proved'te interpretaci textu:

1. Které z následujících tvrzení neodpovídá informacím z úryvku?

- A) Bohové jsou představováni jako mocní i nemilosrdní.
- B) Bohové stejně jako lidé podléhají svým sympatiím.
- C) Názory bohů na probíhající děje i Trójané se shodují.
- D) O bozích se v textu hovoří jen s úctou a respektem.

2. Kdo promlouvá v následujícím úryvku?

*„Hanba vám, bídné skety, vy Achájeci na pohled krásní!
 Dokavad do boje chodil náš Achilleus, hrdina jasný,
 nikdy před Skajskou bránu ven Trójané nevycházeli,
 neboť je vyděsil vždy sám Achillův obrovský oštěp,
 teď však u dutých lodí již bojují, daleko z města!“*

A) Athéna	B) Diomedes
C) Héra	D) Simoeis
E) Skentor	F) Zeus

3. Podle kterého znaku lze určit, že ukázka pochází z eposu?
- A) Nejdůležitější úlohu v úryvku zaujímají historická data.
  - B) Text zachycuje bohatý děj s množstvím dějových odboček.
  - C) Ukázka má moralistní podtext s výchovným zaměřením.
  - D) Události jsou vyprávěny s nadhledem, bez zaujetí vypravěče.
4. Která z následujících možností je příznačná pro úryvek?
- A) ironie
  - B) nadsázka
  - C) parodie
  - D) patos
5. Jakým způsobem je psán text úryvku?
- A) báseň v próze
  - B) lyrizovaná próza
  - C) nerýmované verše
  - D) verše s vnitřním rýmem

Klíč k rozšiřujícím úlohám:

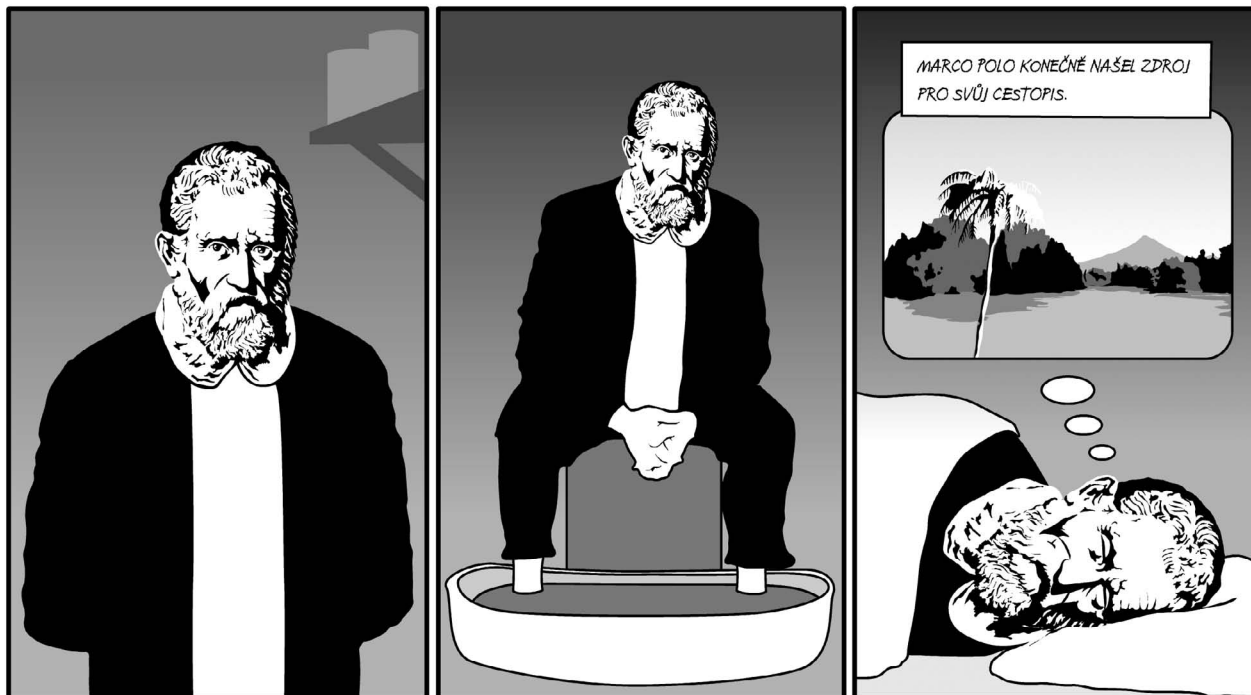
- 1. C)
- 2. C)
- 3. B)
- 4. D)
- 5. C)

Modelová interpretace úryvku:

Úryvek pochází z Homérova válečného eposu Ilias, který pojednává o trojské válce. Ilias je však také hrdinským (herojským) eposem – svůj děj staví na líčení osudů udatných bojovníků s nadprůměrnými schopnostmi. Do jednání těchto hrdinů zasahují bohové, kteří nezvratně ovlivňují jejich osudy. Postavy lidí jsou v Iliadě značně zidealizovány, ztělesňují sílu, mládí, krásu. I bohové jsou zobrazováni jako krásní, stejně jako lidé podléhají svým rozmarům i vášním. Vypravování je doplněno podrobným popisem důležitých detailů, jsou zdůrazňovány důležité vlastnosti božských i pozemských postav hodnotícími přívlastky (*bohyně bělostných loktů*) a přirovnáními (*podobny holubům*). Důležité charakteristiky se několikrát opakují. Epos je psán časoměrným daktylským hexametrem (verš typický pro antickou literaturu).

3. LITERATURA STŘEDOVĚKÁ

JAK PSAL MARCO POLO SVŮJ MILION

3.1 Evropská literatura ve středověku

- ◆ literatura čínská (LI PO, TU FU) a perská (ABDŮL-QÁSİM MANSŮR FIRDAUSÍ, JŮSUF NÍZÁMÍ)
- ◆ literatura románská a gotická
- ◆ hrdinská epika: Píseň o Rolandovi, Píseň o Cidovi, Píseň o Nibelunzích, Skladba o Alexandru Velikém QUALTERA CASTELLIONSKÉHO, Tristan a Izolda
- ◆ Gesta Romanorum
- ◆ dvorská lyrika: trubadúři, truvéři a minesengři
- ◆ Zlatá legenda JACOBA DE VORAGINE

Historie:

Středověk zahrnuje dlouhé období od 5. století do konce 15. století. Kulturně se v této době rozvíjely zejména země Orientu a Evropy. Raná středověká kultura období do konce 13. století je v Evropě označována jako *románská* (název byl odvozen od místa vzniku – římské říše), následující fáze kultury pak bývá nazývána *gotická*. Obě tyto kultury se projeví v literatuře, výtvarném umění, hudbě i stavitelství. Pro první fázi středověku je příznačná návaznost na antiku, pozdější gotika se kloní k světským hodnotám.

Dobové myšlení středověkého evropského člověka a jeho pohled na svět i boha určovalo křesťanství. Oddanost a vztah k bohu později střídá oddanost světské moci, tedy panstvu a vrchnosti. Centry vzdělanosti byly kláštery, chrámy a školy, později města a panské dvory; jedinými vzdělanci byli tedy duchovní a někteří příslušníci šlechty. Věhlasným středověkým filozofem a teologem byl **Tomáš Akvinský** (1225–1274), představitel *scholastiky*. Cílem této církevní nauky bylo vysvětlovat křesťanskou víru za pomoci filozofie.

Vrcholná díla čínské literatury zastupuje tvorba básníků **Li Pa** (701–762) a **Tu Fua** (712–770), z perské literatury je to epos *Šáh-náme* **Abdúla-Qásima Mansúra Firdausiho** (934–1025) a *Pateřice* (*Chamse*) **Júsufa Nízámího** (1141–1203).

Literární díla vznikající na různých místech Evropy byla v tomto období obvykle anonymní, u mnohých není známé ani přesné datum vzniku. Převládala náboženská tematika a s ní spojená symbolika. Autoři často čerpali z antiky a bible. Spolu se silícím vlivem panstva se promítalo do původně duchovní literatury a umění stále více prvků všedního života. Ve středověké světské poezii převažovala *hrdinská epika* a *dvorská lyrika*. Autoři *hrdinské (rytířské) epiky* líčili v tzv. *chansons de geste* neboli *písních o hrdinských činech* dobrodružné výpravy rytířů. Často také zmiňovali jejich charakterové přednosti: oddanost ideálům, bohu a panovníku, mravnost, statečnost, obětavost. Hrdinské eposy vznikaly ve většině vyspělých evropských zemí a zpracovávaly několik bájných látek: Trojská válka, král Artuš a rytíři kulatého stolu, Svatý grál, Alexandr Veliký, rytíř Roland z družiny Karla Velikého, čaroděj Merlin atd.

K dochovaným dílům hrdinské epiky patří *Píseň o Rolandovi* (vznikla v 11. století ve Francii), latinsky psaná *Skladba o Alexandru Velikém* z konce 12. století od francouzského autora **Qualtera Castellionského**, španělská *Píseň o Cidovi* (12. století) nebo německá *Píseň o Nibelunzích* ze 13. století. V Rusku byly rozšířeny tzv. *byliny* neboli lidové epické písně s náměty z ruské historie, jejichž hrdiny byli udatní bohatýři. Nejprve ve 12. století ve Francii, později v Německu a dále také v jiných zemích Evropy byla zpracována milostně-dobrodružná pověst o *Tristanovi a Izoldě*.

Téměř tři sta nejrůznějších *anekdot*, povídek, bajek a pohádkových příběhů obsahuje soubor *Gesta Romanorum* (*Příběhy o Římanech*), který vznikl na přelomu 13. a 14. století v Anglii.

Ve *dvorské (milostné) lyrice* převažovala milostná vyznání, často se zpracovávaly také přírodní *motivy* či společenská *tematika*. Ve Francii měla tato lyrika podobu *trubadúrské* nebo *truvérské* poezie (trubadúr byl potulný rytíř, zároveň básník), v Německu byli jejími autory a šířiteli *minesengři* (minesengr byl obdobou francouzského trubadúra). Pro dvorskou lyriku bylo typických několik útvarů: *kancóna*, *pastorela* a *jitřní písně* (také *alba* či *svítáníčka*).

Nejvýznamnější legendou 13. století je *Zlatá legenda* (*Legenda aurea*) italského kněze **Jacoba de Voragine**.

3.2 Česká literatura ve středověku

- ◆ staroslověnské písemnictví (KONSTANTIN „CYRIL“ a METODĚJ)
- ◆ latinské kroniky: Kosmova kronika, Zbraslavská kronika
- ◆ počátky české literatury: glosy, duchovní písně Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave, vévodo české země
- ◆ česká epika: *Alexandreida*
- ◆ české kroniky: Dalimilova kronika
- ◆ české legendy: *Pasionál*
- ◆ literatura doby Karla IV.
- ◆ latinská kronika (PŘIBÍK PULKAVA Z RADENÍNA) a autobiografie *Život Karlův* (*Vita Caroli*)
- ◆ exempla: *Gesta Romanorum*, Olomoucké povídky
- ◆ žakovská poezie: *Podkoní* a *žák*
- ◆ spory: *Tkadleček*

Anekdota – původně označení pro příběhy, které byly šířeny pouze ústně. Dnes se tento výraz používá pro humornou historku či vtip. Anekdoty jsou běžně uveřejňovány v tištěné podobě.

Motiv – základní významová jednotka výstavby literárního díla; soubor motivů tvoří téma či námět.

Téma – ústřední námět literárního díla; skládá se z dílčích motivů.

Kancóna – nejstarší útvar dvorské lyriky; původ má v Itálii.

Pastorela – pastýřská píseň o vztahu rytíře a pastýřky.

Jitřní píseň – druh poezie, jehož obvyklým námětem je loučení milenců za rozbřesku.

- ◆ světská lyrika: Ztratilat' jsem milého, (ZÁVIŠ ZE ZAP)
- ◆ kritická a satirická literatura (TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO), Hradecký rukopis
- ◆ bajky (SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC)
- ◆ právnícká literatura (ONDŘEJ Z DUBÉ)
- ◆ cestopisy: překlad Mandevillova cestopisu a Polova Milionu
- ◆ drama: Hra o třech Mariích
- ◆ husitská literatura (JAN HUS)
- ◆ husitské písně (Jistebnický kancionál) a poezie (Budyšínský rukopis)
- ◆ kroniky (VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ)
- ◆ cestopisy (VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍRKOVA)
- ◆ počátky humanismu (PETR CHELČICKÝ, JAN Z RABŠTEJNA)

Historie:

Kronika – dějepisné dílo, v němž jsou historické události zaznamenány chronologicky.

Modlitba – skladba, jejíž funkcí je sdělit pochvalu nebo přání bohu.

Kázání – výňatky z bible, které kazatel spolu se svým komentářem přednáší při bohoslužbách.

U nás se datují počátky písemnictví od 9. století. Do té doby převažovala ústní forma slovesnosti. Dobová tvorba vycházela z bible, populární a rozšířené byly zejména *letopisy* (kratší kroniky), *legendy* o životě světců, *kroniky*, *písně*, *modlitby* a *kázání*. Hrdinou středověké literatury byl světec či mučedník.

Nejprve vznikala literatura latinsky psaná, později staroslověnská, která tvoří přímou předzvěst literatury české. Přelomovým bodem se stal roku 863 příchod byzantských učenců **Konstantina** (později **Cyrila**, 827–869) a **Metoděje** (815–885) na Moravu, která byla součástí tehdejší Velkomoravské říše. Oba bratři vytvořili na základě makedonského nářečí dobře srozumitelný jazyk zvaný *staroslověnština*, který lze považovat za nejstarší spisovný jazyk Slovanů. Písmo (*hlaholice*, později *cyrilice*) odvodili z řecké abecedy. Do staroslověn-

štiny přeložili několik základních náboženských textů, s jejichž pomocí vzdělávali lid. Vlastní překlad bible navíc doplnili veršovanou předmluvou *Proglas*. Kromě toho přeložili i řadu právnických spisů.

Osudy obou bratrů líčí *moravsko-panonské legendy*: Zahrnují *Život Konstantinův* a *Život Metodějův* (885). Obě díla jsou biografii, současně ale obhajují užívání slovanského spisovného jazyka.

Staroslověnština se v desátém století začala šířit i do Čech, kde do té doby převládala latinsky psaná literatura. V prvních staroslověnských literárních památkách z desátého století byly zpracovávány životy světců a panovníků – příkladem je *Legenda o sv. Václavu*.

Z tehdejší latinské tvorby se zachovala *Kristiánova legenda* (konec 10. století), která líčí *Život a umučení sv. Václava a babičky jeho sv. Ludmily*.

Z legend se postupně rozvinuly složitější kroniky. Významným dobovým kronikářem byl **Kosmas** (1045–1125). Je autorem latinsky psané *Kroniky české*, v níž vedle důležitých historických událostí a mytických pověstí zaznamenal také své filozofické úvahy. Kronika je sice literárně vyzrálá, ne vždy však zcela objektivní a pravdivá. V Kosmově kronice se objevila první česká slova (*bohemika*). Jinou dobovou památkou je *Zbraslavská kronika* (*Chronicon Aulae regiae*) z počátku 14. století. Je to kolektivní dílo, jehož spoluautorem byl například **Petr Žitavský** (?–1339).

K dalším původním českým literárním památkám patří *Svatořehořské* nebo *Vídeňské glosy*, jakési stručné komentáře vepsané do původních latinských textů. Glosy jsou doloženy hlavně v kázáních a slovnících. Nejstaršími českými duchovními písněmi jsou skladby *Hospodine, pomiluj ny* z konce 10. století a *Svatý Václave, vévodo české země* ze 12. století.

Českou duchovní lyriku 13. století zastupuje například *Kunhutina modlitba*. Rozšířenou literární formou té doby byly i tzv. *spory*, tedy dialogy ve formě polemiky či hádky. Po *Sporu duše s tělem* z přelomu 13. a 14. století následovaly později další spory pojednávající o konfliktu duchovního a materiálního života. Formu skryté kritiky společenských poměrů měl epos *Alexandreida* o Alexandru Velikém z přelomu 13. a 14. století.

Prvním velkým dějepisným dílem české literatury je veršovaná *Dalimilova kronika*. Zachycuje události od dob kmenových mýtů až do svého vzniku (počátek 14. století). Autor, který bývá označován jako Dalimil, vycházel z Kosmovy kroniky. Vzhledem k tomu, že historické události zpracovával spíše volně, není ani tato kronika příliš věrohodná.

Sborník legend *Zlatá legenda* (*Legenda aurea*) italského kněze Jacoba de Voragine dal na počátku 14. století vzniknout překladu s názvem *Pasionál*. Kniha líčí životy a utrpení tehdejších mučedníků.

Za doby panování **Karla IV.** (1316–1378) v letech 1346–1378 zaznamenaly naše země rozvoj duchovní, kulturní i politický. Karel IV. hojně podporoval mezistátní kontakty, duchovní nauky (roku 1348 založil pražskou univerzitu) i architekturu; s tím souvisí rozvoj měst, která se záhy stala centry vzdělanosti. Karel IV. kulturu a literaturu nejen podporoval, sám se dokonce podílel na jejím vzniku. Spolupracoval kupříkladu na latinské kronice ***Příbika Pulkavy z Radenína*** (?–1380). Rovněž je autorem vlastní latinské autobiografie *Život Karlův* (*Vita Caroli*, 1346).

V literatuře pokračuje tvorba veršovaných i prozaických legend, které však mají na rozdíl od původních legend často nikoliv vzdělávací, ale spíše zábavní charakter. O tom svědčí i *Legenda o sv. Kateřině* nebo *Legenda o sv. Prokopu*.

Jiným literárním druhem byla *exempla*, tj. příběhy, s jejichž pomocí byla vysvětlována často jinotajná kázání. Exempla jsou obsažena v překladu sbírky *Gesta Romanorum* (*Příběhy o Římanech*) a *Olomouckých povídek*.

Autory *žákovské poezie* byli studenti univerzit; jednalo se o společenskou kritiku a *satiru*, autoři ji psali latinsky, někdy latinsko-česky (text smíšený z několika různých jazyků se nazývá *makarónský*). Typickou ukázkou žákovské poezie je třeba skladba *Podkoní a žák* (konec 14. století) o hádce mezi studentem a sluhou.

Literárně vyzrálou památkou s řadou citací antických autorů a filozofickými úvahami je prozaická skladba *Tkadleček* ve formě sporu.

Stejně jako ve světě i u nás měla dvorská poezie formu milostných písní a svítáníčkových alb – svědčí o tom skladba *Ztratilat' jsem milého*. Světskou lyriku zastupuje skladba *Jižť mne vše radost ostává*. Jejím autorem je **Záviš ze Zap**.

Poměrně rozšířenou se stala i mravokárná, kritická a satirická literatura. Jejím autorem byl vedle kazatelů **Konráda Waldhausera** (?–1369), **Jana Miliče z Kroměříže** (?–1374) či **Matěje z Janova** (1350–1394) **Tomáš Štítný ze Štítného** (1335–1409). Napsal například pojednání o společenské a duchovní problematice *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských* (1376) a *Řeči besední* (1385), v nichž se pokusil vyložit víru dětem. Štítného didaktické tendence a zejména sociální ideály se staly předzvěstí husitské literatury. Veršovanou obdobou kritické literatury byl *Hradecký rukopis* (1340), který obsahoval například *Satiry o řemeslnících a konšelích*.

Satira – způsob výsměšného zobrazení dobových poměrů a lidských vlastností pomocí ironie či nadsázky.

I dnes jsou dobře známé poučné zvířecí příběhy – bajky. Formu zvířecí *alegorie* měla *Nová rada Smila Flašky z Pardubic* (?–1402).

Dobovou právníckou literaturu zastupuje spis *Práva zemská česká Ondřeje z Dubé* (?–1412).

Alegorie – jinotajné vyjádření skrytého významu.

Rozšířené byly také cestopisy: **Vavřinec z Březové** převedl do češtiny například fantastická líčení z cest **Mandevilla**; dalším přeloženým cestopisem byl i z větší části smyšlený **Milion Marka Pola**.

Staročeské dramatické básnictví se rozvíjelo zejména v kláštorech. Autoři dramát čerpali nejprve z duchovní, později ze světské tematiky. Často byly dramatizovány bohoslužebné texty vánoční nebo velikonoční. Nejznámějším dobovým dílem toho druhu je *Hra o třech Mariích* a mezihra *Mastičkář* z poloviny 14. století, satirizující podvodné lékaře a ranhojiče.

Od 15. století se spolu se snahou kritizovat poměry v církvi prosazovalo *husitství*. Vzniklo z opozice lidu vůči vysoké šlechtě s cílem upravit společenské a církevní poměry. Záhy se stalo rozšířeným hnutím duchovním, sociálním a politickým. Husité se dělili na umírněné kališníky a radikální tábory.

Kritikem dobových církevních poměrů a myšlenkovým původcem husitství byl kněz **Jan Hus** (1371–1415). Ve svém učení byl značně ovlivněn názory anglického reformního kazatele *Johna Wycliffa* (1324–1384). Ještě latinsky napsal Hus spis *O církvi* (*De ecclesia*, 1413), česky pak *Výklad Viery, Desatera a Páteře* (1412). Svoji kritiku odpustků předvedl v *Knížce o svatokupectví* (1413). Jeho kázání představuje sbírka *Postila* (1413), jazykovědné názory pak spis *O českém pravopisu* (*De ortographia bohemica*, 1413).

Roku 1415 byl Hus za svoje reformní snahy v Kostnici obviněn z kacířství a 6. července upálen. Podobně tragický osud pak postihl řadu Husových stoupenců – například kazatele *Jeronýma Pražského* (?–1416) a *Jana Želivského* (?–1422). Husova smrt iniciovala řadu lidových povstání. Svůj program husité formulovali roku 1420 ve *čtyřech pražských artikulech*.

Traktát – rozsáhlé vědecké pojednání o náboženském, filozofickém nebo společenském problému.

Polemika – umělecký, vědecký nebo politický spor dvou protivníků, kteří si v ústní nebo písemné formě vyvracejí své názory.

Husitská literatura, která hnutí provází, je vyhraněně lidová. Rytířskou a dvorskou literaturu vystřídala *duchovní a lidová píseň, kázání, traktát, polemika, satira*, tedy žánry sloužící zejména k agitaci, povzbuzování a uvědomování nejširších lidových vrstev. Husitské písně byly soustředěny například v *Jistebnickém kancionálu* (1420), husitská politická poezie pak v *Budyšínském rukopisu* (1420).

Oslavou husitství je vedle latinsky psané *Bázně vznešené koruny české* (*Carmen insignis Coronae Bohemiae*) také *Husitská kronika Vavřince z Březové* (1370–1437). Protihusitskou literaturu, která se objevila takřka zároveň se vznikem literatury husitské, představuje například katolická skladba *Václav, Havel a Tábor*.

Jedním z nejslavnějších dobových cestopisů je *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa Václava Šaška z Bírky* z poloviny 15. století.

Hlasatelem husitských ideálů i blížícího se humanismu byl **Petr Chelčický** (1390–1460). Společenskou i náboženskou kritiku zpracoval ve svých spisech *O boji duchovním* (1421) a *O trojiem lidu řeč* (1425). Kázání shrnuje jeho *Postila* (1435). Na obhajobu pravé křesťanské víry se pak zaměřil v díle *Sieť viery pravé* (1440–1443). Chelčického názory se později ujaly u dalších myslitelů, kupříkladu *Řehoře Krajčího* (1420–1474) nebo *Jana Rokycany* (1397–1471); ti pak spolu s dalšími přívrženci hnutí založili umírněnou *jednotu bratrskou*.

O dobovém sporu světské a církevní moci pojednává *Dialogus* (1469) **Jana z Rabštejna** (1437–1473); tvoří faktickou předzvěst ohlašujícího se humanismu.

Nové pojmy:

☐ Alegorie ☐ Anekdota ☐ Jitřní píseň (album, svítáníčko) ☐ Kancóna ☐ Kázání ☐ Kronika ☐ Modlitba ☐ Motiv ☐ Pastorela ☐ Polemika ☐ Satira ☐ Téma ☐ Traktát

3.3 Četli jste pozorně?

1. Seřadte úryvky textů od nejstaršího po nejmladší:

A)
Hospodine, pomiluj ny!,
Jezukriste, pomiluj ny!
Ty, spase všeho mira,
spasiž ny i uslyšiž,
hospodine, hlasy naše!
Daj nám všem, hospodine,
žizn a mír v zemi!
Krleš! Krleš! Krleš!

B)
Natrhajme z ruože květ,
milejší milý než vešken svět!
Jměj se dobře, srdečko!

Ach muoj milý, mocný pane Bože,
jinak to býti nemuože.
Jměj se dobře, srdečko!

C)
Svatý Václave,
vévodo české země,
kněže náš,
pros za ny boha,
svatého ducha!
Kyrieleison!

D)
Vítaj, kráľu všemohúci,
ve všetch miestiech vševídući,
všetch kajúciich milujúci,
věčný život dávajúci;

všeho kvietie krásie ktvúci,
všetch svetlostí viece stvúci,
svým milým se zjevujúci,
je rozkošne kochajúci!

2. Rozhodněte o každém z následujících tvrzení, zda odpovídá skutečnosti:

A) Centra vzdělanosti vznikala v klášterech, později v panských dvorech.	ANO NE
B) Literární díla jsou často anonymní, u mnohých nelze přesně datovat vznik.	ANO NE
C) Literatura je tematicky bohatá, je přístupná všem, zejména lidovým vrstvám.	ANO NE
D) V literárních dílech převládá křesťanská tematika nad tematikou světskou.	ANO NE

3. U kterého z následujících autorů lze nalézt nejvýraznější předzvěst husitských myšlenek?

- A) Vavřinec z Březové
B) Smil Flaška z Pardubic
C) Petr Chelčický
D) Tomáš Štítný

4. Který z následujících útvarů není typický pro husitskou literaturu?

- A) kázání
B) polemika
C) satira
D) traktát

5. Které z následujících děl nenapsal Jan Hus?

- A) Knížky o svatokupectví
B) Knížky šestery o obecných věcech křesťanských
C) O církvi
D) Výklad Viery, Desatera a Páteře

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.